

Очевидно, що велике значення у правовому регулюванні має розпорядча діяльність та розпорядчі акти, розглянуті формальні ознаки яких дають їм право на існування як окремого виду правових актів.

Список літератури:

1. Философский энциклопедический словарь. М., 1983.
2. В.Н. Карташов. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. Саратов, 1989.
3. Алексеев С.С. Общая теория права. К., 1995.
5. Котюк В.О. Теорія права. К., 1996.
6. Гойман-Червонюк В.К. Очерки теории государства и права. М., 1996.
7. Лазарев В.В. Теория права и государства. М., 1996.
8. Пиголкин А.С. Общая теория права. М., 1996.
9. Карташов В.М. Типология профессиональной юридической деятельности// Вопросы теории государства и права. Вып. 9. Саратов, 1991.
10. Княгинин К.Н. Охранительные правоприменительные акты. Свердловск, 1991.

Надійшла до редколегії 14.04.97

О. В. Волошенюк

ПРО СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ З ТОЧКИ ЗОРУ ФАКТОРІВ ОБ'ЄКТИВНОГО ХАРАКТЕРУ

Ернст Юнгер, говорячи про нігілізм, якось зазначив, що «влучне визначення його могло б дорівнювати відкриттю збудника раку. Хай воно ще не принесло б зцілення, але принаймні стало б його передумовою, наскільки це взагалі у людських силах» [1, с. 28]. Це повною мірою відноситься і до такого різновиду нігілізму, як нігілізм правовий. Для того, щоб успішно боротися з цією соціальною недугою, необхідно перш за все визначитись з її поняттям, розкрити її сутність.

Для розкриття сутності правового нігілізму розглянемо таке висловлювання Ніцше: «Що означає нігілізм? – Те, що найвищі цінності втрачають свою цінність» [2, с. 35]. Цю думку можна зрозуміти двоюко: по-перше, певні цінності об'єктивно перестають відповідати новим умовам, новим потребам; по-друге, цінності перестають сприйматися як такі тим чи іншим суб'єктом незалежно від того, що вони реально можуть зберігати певне значення. Кажучи інакше, до нігілізму можуть привести фактори як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Проаналізуємо ті фактори об'єктивного характеру, які можуть викликати знецінення права та, як наслідок, негативне ставлення до нього.

Як відомо, право в широкому розумінні – це феномен складний, багатоаспектний, що складається з багатьох компонентів, основними з яких є правові ідеї, правові норми та дії або відносини, в яких реалізуються нормативні приписи. Деформації в кожному з цих елементів правової матерії можуть привести до зниження або повної втрати правом своєї цінності та, в остаточному підсумку, до правового нігілізму.

У сфері правової ідеології можливі такі деформації:

- порушення балансу між інтересами особистості та суспільства, до якого приводять як визнання суспільства найвищою цінністю (це можна бачити, наприклад, в теорії соціалізму), так і абсолютизація індивідуалізму та заперечення необхідності будь-яких суспільних форм та інститутів (як в анархізмі);
- порушення оптимального поєднання свободи та відповідальності. Наприклад, концепція патерналістської держави ґрунтується на тому, що переважна більшість людей нездатна самостійно приймати життєво важливі рішення, і держава, обмежуючи свободи особистості, діє в її ж власних інтересах, оскільки звужує простір, у межах якого вона може робити помилки [3, с. 96]. Прихильники детермінізму, суверджуючи, що життя людини та суспільства визначається незмінними законами, які знаходяться поза межами людського контролю, тим самим усувають або зводять до мінімуму індивідуальну свободу, а отже – і знищують або суттєво обмежують поняття особистої відповідальності;
- порушення оптимального співвідношення свободи та рівності. Негативні наслідки можуть мати вимоги як абсолютної свободи, так і абсолютної рівності. Говорячи словами П.І. Новгородцева, «безмежний розвиток свободи привів би до загальної нерівності, безумовне втілення рівності мало б своїм наслідком повне придушення свободи» [4, с. 205].

До найбільш суттєвих викривлень суспільної правосвідомості може привести недооцінка права самими вченими-юристами, підхід до

права як до явища вторинного, яке є простим знаряддям держави. Ситуація поглиблюється, коли юридична наука перетворюється на служницю політики, виправдовує вади існуючої суспільної системи [5, с. 19-22]. Негативні прояви в праві, як системі нормативних приписів, можливі на двох рівнях: змістовому (порушення принципів права) та спеціально-юридичному або «інструментальному» (недоліки в техніці, стратегії правового регулювання). Якщо існуючі в державі закони за своїм змістом не відповідають загальновизнаним уявленням про соціальну справедливість, містять приписи, які порушують або суттєво обмежують права людини, закріплюють необґрунтовані привілеї для одних категорій громадян та обмеження для інших, це не може не мати негативних наслідків для стану правосвідомості суспільства. Але не менш негативно можуть вплинути на рівень поваги до права прорахунки та деформації «інструментального» характеру, серед яких можна виділити:

- порушення балансу між стабільністю та гнучкістю законодавства. Право повинно забезпечувати не тільки упорядкованість та стійкість суспільних відносин, але й сприяти їх розвитку. Тому не може бути визнано прийнятним як намагання будь-якою ціною надати суспільним відносинам максимальну стабільність та підконтрольність, так і відсутність чіткої законодавчої політики, єдиного напрямку курсу реформ;
- деформація системи «дозвіл – зобов'язання – заборона». Ця деформація можлива як при виборі типу правового регулювання в тій чи іншій галузі суспільних відносин (загально дозволяючого або спеціально дозволяючого), так і при порушенні балансу між декларованим законодавством можливостями певної поведінки та гарантіями їх здійснення. Наприклад, надання тій чи іншій особі якого-небудь права (дозвіл) буде юридичною фікцією, якщо при цьому не буде передбачено вимоги до відповідних суб'єктів надати допомогу в реалізації цього права (зобов'язання), а також утриматись від дій, що порушують його (заборона);
- порушення співвідношення між матеріальним та процесуальним правом. Надмірне ускладнення процедури вступу в пра-

вовідносини, захисту суб'єктивного права веде до зволікання в прийнятті рішень та формалізму, і навпаки, недостатньо чітке регламентування деяких дій (наприклад, пов'язаних з притягненням до відповідальності) може привести до суттєвих порушень та зловживань. Як зазначає В.Н. Кудрявцев, «порушення оптимальної міри регламентації різних дій здатне викликати або бюрократизм, або послаблення гарантій законності» [6, с. 135].

- декларативність законів, відсутність в них норм прямої дії. Через це виникає необхідність деталізації законодавчих положень в інструкціях та інших підзаконних актах. Таким чином міністерства та відомства здобувають можливість під виглядом конкретизації закону закріплювати положення, що виражають їх особливі вузьковідомчі інтереси та часом суперечать вимогам закону. Закон, який немає безпосереднього виходу на практику, втрачає свій авторитет. Такий стан, який Г.О. Борисов назвав «інфляцією закону», обумовлює деформацію принципу верховенства закону в системі нормативно-правових актів [7, с. 30-32];
- прийняття нормативно-правових актів без врахування економічних, організаційних та технічних факторів (стан економіки в суспільстві; витрати, необхідні для впровадження закону в дію; наявність необхідних установ та кваліфікованих фахівців і т.ін.).

Сама по собі наявність законів, навіть найдосконаліший, ще не дає повної картини того, яке місце право займає в житті суспільства. Низький рівень реалізації може звести нанівець всі найкращі наміри законодавця. На стадії реалізації правових приписів можливі такі негативні явища:

- відсутність виконавчої дисципліни в державних установах, порушення процесуальних строків, затягування прийняття рішень;
- свідоме блокування актів, які надходять від вищих та центральних органів держави, на місцях, невизнання дії федеральних актів на територіях суб'єктів федерації, загальнодержавних – на території автономних утворень;

- виконання вимог закону «з перегибом», зведення його до абсурду (прикладом може служити антиалкогольна кампанія, яка проводилась в колишньому СРСР з 1985 р.);
- вибіркове та непослідовне притягнення до юридичної відповідальності, винесення вироків без урахування конкретних обставин справи та характеристики особистості правопорушника;
- надмірне захоплення плануванням роботи, особливо в діяльності правоохоронних органів, коли показниками ефективності роботи стають чисто кількісні дані (кількість порушених кримінальних справ та винесених вироків, зниження відсотка скасованих вироків і т.ін.). Бажані цифри можуть бути результатом не тільки покращення роботи відповідних органів, а й наслідком зниження вимогливості вищих інстанцій до якості проведеного слідства чи винесеного вироку, збільшення кількості незначних справ і навіть фальсифікування доказів [8, с. 40-41];
- відсутність ефективної системи інформування адресатів про прийняті нормативно-правові акти, про внесені в них зміни та доповнення, що веде до порушення принципу єдності законності на всій території держави.

Таким чином, сутність правового нігілізму полягає в тому, що під впливом наведених вище факторів окремі індивіди, певні соціальні групи або суспільство в цілому перестають сприймати право як невід'ємний компонент соціальної життєдіяльності, воно втрачає для них свою цінність.

Список літератури:

1. Краус В. Нігілізм сьогодні, або терплячість світової історії. К., 1994.
2. Ницше Ф. Воля к власти. М., 1995.
3. Берлін І. Чотири есе про свободу. К., 1994.
4. Новгородцев П.И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания. М., 1996.
5. Алексеев С.С. Теория права. М., 1994.
6. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. М., 1982.
7. Фундаментальные проблемы концепции формирования советского правового государства. Х., 1990.
8. Петрухин И.Л. Правосудие: время реформ. М., 1991.

Надійшла до редколегії 19.03.98